

Rıfat N. Bali, “Zenginlinin Malı Züğürdün Çenesini Yorar” İstanbul’un
“Cemiyet Hayatı”, Zenginler ve Ultra Zenginler 1950-2022,
Libra Yayınları, 2023, 346 s.

Değerlendiren: Ömür Nihal Karaarslan

Zenginlik insanlığın ilk zamanlarından günümüze kadar süregelen bir olgudur. Toplumlar ve toplumların yaşadıkları coğrafya ve kültürlerine bağlı bir biçimde zenginliğin içeriği değişse de varlığı her daim söz konusu olmuştur. Batı’da zenginlik ve zenginliğe ilişkin olgulara ilişkin sosyal bilim alanlarında yapılan çalışmalar, müstakil bir literatür oluşturmuştur. Batı toplumlarının sosyal ve kültürel yapısının nitelikleri, zenginlik ve zenginlik kültürüne ilişkin çalışmaların yapılmasına ve bu konunun önemsenmesine imkân tanımıştır. Batıda burjuva sınıfının yükselişi ve burjuva sınıfının Batı toplumu açısından can damarı olması ve toplumun denetleme gücünün bu sınıfa ait olması Batı sosyolojisinde zengin sınıfın bir çeşit kontrol grubu olarak belirmesine neden olmuştur. Toplum içinde zengin kesimin sahip olduğu bu özellikler zenginliğe ilişkin çalışmaların Batı’da çok daha önce başlamasının nedenidir.

Türkiye’de ise zenginlik ve zenginlik kültürüne ilişkin sosyolojik bakış açısı ile bilimsel verilere dayalı sistematik bir çalışma yok denecek kadar azdır. Bunda zengin sınıfın Batı’da olduğu gibi toplumsal hiyerarşinin merkezinde olmamasının etkisi büyüktür. Türk toplumunun tarihsel süreç içerisinde sahip olduğu devlet yapısının Batıda olduğu gibi bir zengin sınıfının oluşmasına imkan vermemesi, zengin bir sınıfın toplum içindeki belirleyici etkisini, uzun bir süre bertaraf etmiş ve buna yönelik çalışmalarda bu doğrultuda sınırlı kalmıştır. Türkiye’de zengin sınıfın varlığına ilişkin

@ Dr., nihalkaraarslan1985@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0003-1390-5194>

DOI: 10.12658/D0371
insan & toplum, 2024; 14(2): 198-203
insanvetoplum.org

iktisadi çalışmalar söz konusu olsa da zengin sınıfın sosyolojik ve antropolojik arka planını içeren çalışmalar yok denecek kadar azdır. Ancak Türkiye’de 1960-1980 arası dönemde değişen ekonomik zihniyet, Türk toplumu açısından mülkiyet ve kalkınma gibi kavramların geçerli olmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda mülkiyet, kalkınma ekonomik meseleler gibi Türkiye gündemini meşgul eden konular Sabri Ülgener, İdris Küçükömer, Kemal Tahir, Doğan Avcıoğlu gibi hem sağ hem de sol cenahtan isimler tarafından ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar alanında önemli çalışmalar olup bugün bile literatüre katkıda bulunan başat çalışmalardır.

Rıfat Bali’nin 2023 yılında yayımlanan giriş niteliğinde sayabileceğimiz ‘Zenginin Malı Züğürdün Çenesini Yorar’: İstanbul’un ‘Cemiyet Hayatı’, Zenginler ve Ultra Zenginler 1950-2022 adlı eseri söz konusu sınırlı sayıdaki eserlerden biridir. Eser, zenginlerin gündelik hayatına ilişkin tespitlerde bulunarak, Türkiye’de zenginliğin bilinmeyen ve çok da merak edilen boyutunu ifade etmeyi amaçlamaktadır. Bali’nin değerlendirmeye konu ettiğimiz eseri, 2009 yılında yayımlanan “Tarz-ı Hayat’tan Life Style’a: Yeni Şekkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar” adlı Türkiye’de zengin ve zenginliğin değişimi ve dönüşümünü ele aldığı çalışmasının devamı niteliğindedir. Bali bu çalışmasında Cumhuriyetin kurulmasının hemen ardından ortaya çıkan ve 1980’ler ile hızla sayıları artan zenginlerin, gündelik hayatlarını ve yaşam tarzlarını incelemeye çalışmıştır. Değerlendirmemize konu olan eserinde ise Türkiye’de ultra zenginler ve cemiyet hayatına mensup bir kesim olan sosyete kesiminin gündelik hayatını ve yaşam tarzını anlamaya çalışmıştır. Sade bir dil ile kaleme alınan eserde; magazin haberleri, dergi ve gazetelerde yayımlanan ultra zenginlere ve sosyeteye dair yazılar ve zenginler ile yapılan röportajlar veri olarak kullanmıştır. Bu haliyle çalışmanın güncel bakan tarafı açığa çıkmaktadır. Yazar uzun röportajlara, gazete ve dergi yazılarından yapmış olduğu alıntılara ve üzerinde durduğu konuların somut göstergelerine de yer vererek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Gerçekleştirmiş olduğu alıntılara eklediği yorumlar ile üzerinde durduğu hususun anlaşılmasını daha da kolaylaştırmıştır. Ayrıca, Türkiye’de ultra zenginler ve sosyeteye yönelik algının, köşe yazarları, yazar ve zenginler tarafından nasıl anlaşıldığına ilişkin kapsamlı bakış açısı örnekleri sunmuştur. Eser, Türkiye’de zenginlerin gündelik hayatına dair yapılan ender çalışmalardan birisi olması bakımından oldukça önemlidir.

Rıfat Bali, çalışmada zenginler ve ultra zenginlere yönelik gündelik hayat pratiklerini gözler önüne sermeye çalışmıştır. Giriş kısmında, en temel amacının “bu bakir alana el atarak üzerinde örtülmüş olan örtüyü bir nebze kaldırmaya çalışıp incelemek” (s.15) olarak belirtmiştir. Bu doğrultuda üzerinde derinlikli bir çalışma yapılamayan, kendilerini ancak istedikleri müddetçe, istediği kadar ifşa eden ultra zenginleri konu edinmiştir. Zenginlerin sanat, kültür ve hayırseverlik faaliyetleri

vesilesiyle çekilen fotoğraflarını, onlara dair dağınık halde yer alan haberleri, magazin dünyasındaki gazete ve dergilere verilen röportajları kullanarak, bu hiç bilinmeyen dünyanın kapısını aralamıştır. Bu anlamda çalışma, ultra zenginler ve cemiyet hayatına mensup üst sınıfların gündelik hayatı etrafında şekillenmiştir. Eser, İstanbul cemiyet hayatı ile sınırlandırılmıştır.

Eser, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye’de zengin ve ultra zenginlere yönelik algının biçimlerine değinilmiştir. Ona göre uzun bir dönem Türk toplum yapısı içerisinde zengin ve ultra zenginlere yönelik olumsuz bir algı söz konusudur. Bu algı özellikle savaş dönemleri veya ekonomik gidişatın olumsuzluğunu fırsat bilip hızlı zenginleşen bir üst sınıfın, toplumsal yapı içindeki yoksulluk sınırında olan genel durumdan bihaber bir yaşam tarzı örneği sergilemelerinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı’nın son dönemlerinden Cumhuriyetin başlarına kadar, zengin ve ultra zengin kesimi gayrimüslimler oluşturmaktadır. Olumsuz algının bir diğer sebebi budur. Gayrimüslimlerin Müslümanlardan farklı biçimde daha iyi yaşam şartlarına sahip olmaları, olumsuz algıyı üzerlerinde toplamalarının nedenidir. 1942 Varlık Vergisi Kanunu ile bu durum Müslümanların lehine değiştiğinde ise olumsuz yargıların müsebbibi Müslüman zenginler olmuştur. Müslüman zenginlere yönelik medya ve gazetelerde ‘hacı ağa’ tiplemesi bu olumsuz yargı sonucu ortaya çıkan bir benzetmedir. ‘Zengin malı züğürdün çenesini yorar’ atasözü ile Bali bu tutumun varlığına dikkat çekmiş ve bu tutumun temellerinin Türkiye’deki gelir dağılımının eşitsizliğine dayandığının altını çizmiştir. Bunun karşısında zengin sınıfında gösteriş, lüks ve şatafatı önemseyen yaşam biçiminin varlığı ve bu durumunun medya aracılığı ile sürekli göz önünde olması olumsuz algının diğer nedenidir.

Bali çalışmasının birinci bölümünde, Türkiye’de zenginlerin zaman zaman varlıklarını gizlediğine ve zaman zaman ortadan kaybolduklarına dikkat çekmektedir. Bunda Türkiye’nin siyasal süreçleri ile ilgili oluşan toplumsal sıkıntılar etkilidir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden günümüze, Türkiye’nin geçirdiği siyasal değişim ve dönüşümler beraberinde kaos ve çatışma ortamlarını getirmiştir. Var olan karmaşa ve kaos ortamlarında zenginler, kendi güvenliklerini sağlamak adına çok fazla ortada görünmemişler, maddi zarara uğramamak için zenginliklerini saklama yolunu seçmişlerdir. Devlet ise bu durumu açığa çıkarmış ve kamuoyunda var olan zenginler ve zenginliğe yönelik olumsuz havanın dağılması için birtakım girişimlerde bulunmuştur. 1970li yıllar ile zenginliğe yönelik algı yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bu olumsuz havanın dağılmasında zenginlerin vergilerini ödemeleri, TÜSİAD’ın kurulması, zenginlerin kendi tanıtımlarını yapacak olan halkla ilişkiler birimine önem vermesi ve kitle iletişim araçlarının zenginleri halka tanıtmak adına çaba göstermesi etkili olmuştur. Yine zenginlerin imajlarının düzelmesinde kültür ve sanat faaliyetlerine

yapılan sponsorluk, hayırseverlik faaliyetleri, koleksiyonerlik ve özel müzeler oldukça etkili olmuştur. Bütün bu gelişmeler sonrası zenginler Türkiye’de hemen hemen her alanda görünür hale gelmiş ve her konuda fikirlerine başvurulana kanaat önderleri olma vasfını kazanmışlardır.

Bali çalışmasının ikinci bölümünde, İstanbul merkezli şekillenen sosyete ve cemiyet hayatının, tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümün üzerinde durmaktadır. İlk olarak, sosyete kavramının literatürde ne anlama geldiğini ve kendisini sosyete olarak gören kesimin sosyete kavramından ne anladığını, bu algının Batı’daki sosyete kavramı ile ne ölçüde benzerlik ve farklılıklarının bulunduğunu aktarmıştır. Farklı görüşlerde yazarların düşüncelerine yer vererek sosyete kavramının anlamını tartışmaya açan yazar, aynı zamanda Türkiye’deki mevcut sosyetenin görünürlüğü üzerinden, Türkiye’de Batı tarzı bir sosyete sınıfı var mı? Varsa bu kesim kimleri içerisine alıyor? Sorularına cevap aramıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze değin Türkiye’de cemiyet hayatının gündelik yaşamın akışı içerisinde ne denli dönüştüğü de Bali’nin üzerinde durduğu bir diğer husustur. 1940’lı yıllardan itibaren Türkiye’de kendisini sosyete olarak tanımlayan kesimin nerede yaşadığı, hangi mekanlarda sosyalleştiği, hangi mekanları yemek ve eğlence merkezi olarak tercih ettiği, bu mekanların günümüzde de devamlılığının olup olmadığı üzerinden cemiyet hayatının maruz kaldığı değişimi aktarmaya çalışmıştır. Yaşanan değişimi, Türkiye’nin topyekûn geçirdiği değişim ile de irtibatlandırarak cemiyet hayatının Türkiye’nin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatı ile irtibatını açığa çıkarmıştır. Ayrıca cemiyet hayatının mekanlar üzerinden aktarımı da mekanlar açısından bir dönem analizinin varlığını beraberinde getirmiştir.

Sosyete kavramının uzunca bir tanımından sonra Bali, başta 1940’lı yıllar olmak üzere 1950, 1960, 1970, 1980 ve 1990’lı yıllar sosyete ve cemiyet hayatının içerisinde ne gibi unsurların olduğunu, hangi mekanlarda yaşam tarzlarının biçimlendiğini, moda, siyaset ve ekonomi ile ilişkilerinin nasıl olduğunu, eğlenme yeme-içme ve tüketim alışkanlıklarının hangi sınırlar içerisinde şekillendiğini aktarmaya çalışmıştır. Bu aktarımı yaparken sosyetenin içinden kimselerin veya sosyeteyle yakın olan isimlerin görüşlerine yer vermiş, böylece bu kaymak tabakaya dair bilgi aktarımı sağlamıştır. Özellikle sosyetenin Türkiye’de nasıl bir tip olmadığına üzerinde durulmuş ve sonradan elde edilen zenginliğin, sosyete hayatına ilişkin her türlü maddi koşulu sağlasa da kaymak tabaka tarafından istenmediğinin altını çizmiştir. Bali ikinci bölümün son kısmında AK Partili zenginler ve AK Parti’nin kendisinin yarattığı sosyete üzerinde durmuştur. İslamcı muhafazakâr kesimin yeni zenginlerinin lüks tüketim ile ilişkilerinin birçok eleştiriye de beraberinde getirdiğini aktarmıştır.

Çalışmasının son bölümünde ise 2000’li yılların zenginlik, sosyete ve cemiyet hayatı üzerinde durmuştur. Değişen siyasal anlayış ile yeni muhafazakâr zengin kesimin sosyete sınıfı içerisine dahil olup olmama problemi Bali’nin bu bölümde tartıştığı temel hususlardandır. 2000’li yıllar ile değişen lüks yaşam algısı ve bunun şekillendirdiği tüketim çılgınlığına da yer veren Bali, 2000’li yıllar Türkiye’sinin herkes tarafından bilinen iş adamlarının gündelik hayatlarına ilişkin veriler aktararak bu değişen yaşam biçiminin boyutları üzerinde durmuştur.

2000’li yıllar ile yeni zenginlik biçimlerinin ortaya çıktığını belirten Bali, bitcoin, CEO ve Startup’lar ile zenginlik kaynaklarının ne denli değiştiğini aktarmaktadır. 2000’li yıllar ile zenginliğin unsurlarının da değiştiğini söyleyen Bali, bu unsurların neler olduğunu da belirtmektedir. Sanat kitapları, prestij kalemler, lüks yemekler vb. ile zenginlik göstergelerinin çeşitlendiği Türkiye’de 2000’li yılları lüks markalara erişimin en kolay olduğu ve bu markaların Türkiye’de çokça kullanıldığı yıllar olarak betimlemiştir. Türkiye de lüks ürün pazarı başlığı altında bu unsurların Türkiye’deki algılanış biçimleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuştur.

Bali’ye göre Türkiye’de artan zenginlik ve zenginlerin görünümünün içerik değiştirmesi zenginliğe dair yeni tepkilerin de oluşmasına neden olmuştur. Özellikle zenginler arasında lüks tüketim markalarına yönelik talebin artması ve zenginler arasındaki tüketim çılgınlığının sosyal medya aracılığı ile herkesin gözü önünde yaşanması, zengin sınıfın birçok kesim tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. Bali çalışmasının sonuç kısmında Türkiye’deki gelir adaletsizliği ve artan yoksulluğun beraberinde zenginlere olumsuz bir tepkiyi getirmesine değinerek zenginliğe dair eleştirilere de ayrıntılı olarak yer vermiştir. Bu eleştiriler ile eserini nihayetlendirmiştir.

Sonuç olarak Bali yapmış olduğu çalışmada Türkiye’nin kaymak tabakası dediğimiz zengin sınıfın, magazin haberlerinde, gazete dergi gibi mecmularda nasıl yer edindiklerinin, gündelik hayatlarının hangi kistaslar etrafında şekillendiğinin ve bu kesimin temel yaşam pratiklerinin neler olduğunun analizini yapmaya çalışmıştır. Alana kazandırmış olduğu çalışma, sosyete ve cemiyet hayatının görünen, algılanan ve takip edilen boyutunu gözler önüne sermiş, kaymak tabakaya ilişkin yazılan çizilen ve düşünülen birçok şeyin bir derlemesi olma özelliğine sahip olmuştur. Bu yönüyle alandaki görünür bir boşluğu doldurmuştur.

Bali’nin çalışması sosyete ve cemiyet hayatının Türkiye’deki varlığına yönelik yapılan ilk çalışma olması bakımından oldukça önemli bir çalışmadır. Çalışmaya yönelik yönelebilecek en önemli eleştiri; eserin çok fazla alıntılarla gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu alıntıların sahihliği konusu ise yeterince tetkik edilmemiştir. Bu anlamda doğruluğu sorgulanmaksızın köşe yazıları ya da magazin haberleri veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu anlamda Bali’nin bilimsel bir yöntem eşliğinde

ele aldığı konuyu incelemesi, yapmış olduğu araştırmaya akademik olma boyutunu kazandıracaktır. Çalışma gazete yazıları, dergi ve magazin mecmualarında yer alan haberlerden ve köşe yazılarından oluştuğu için güvenilirlik hususunda birtakım tereddütler üretebilmektedir. Kendilerini eski zengin olarak tanımlayan zenginlerin gündelik hayatına ilişkin verilerin de gazete dergi ve magazin haberlerinde aktarıldığı kadar ile sınırlı olması bu alana yönelik bilgilerin yetersizliği sonucunu beraberinde getirmiştir.

Kaynakça

Bali, R. (2009) *Tarzı hayattan life style' yeni seçkinler, yeni mekanlar, yeni yaşamlar*. İletişim Yayınları.